

ALICJA ADAMUS

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Wydział Humanistyczny, Instytut Historii

<https://orcid.org/0000-0003-1445-214X>

KAROLINA STUDNICKA-MARIAŃCZYK

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Wydział Humanistyczny, Instytut Historii

<https://orcid.org/0000-0002-4116-9350>

WYPRAWA ŚLUBNA, EKSPENSY DOMU I PODRÓŻY JÓZEFY Z HRABIÓW POTOCKICH OSTROWSKIEJ (1784–1859)

Celem niniejszego artykułu jest próba uchwycenia i charakterystyka otoczenia materialnego ziemianki – Józefy z Potockich Ostrowskiej, dokonana na podstawie zachowanych materiałów źródłowych. Kwerenda archiwalna w Archiwum Państwowym w Łodzi, w zbiorze Potockich i Ostrowskich z Maluszyna, pozwoliła odnaleźć materiał, który nie był dotąd przedmiotem szerszych zainteresowań historyków. Józefa z Potockich Ostrowska jest reprezentantką zamożnych ziemianek pierwszej połowy XIX w. Zarówno Józefa, jak i jej mąż Wojciech Ostrowski, kasztelan, senator i wpływowy polityk, nie stali się przedmiotem biografii historycznych. Problematyka rodów ziemiańskich Potockich i Ostrowskich z Maluszyna poruszana była przez polskich badaczy, m.in. Jarosława Kitę¹,

¹ J. Kita, *Nadpilickie majątki ziemskie Ostrowskich z Maluszyna w XIX wieku w świetle archiwum rodzinnego*, [w:] *Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne*, t. 3, red. B. Wojciechowska, L. Michalska-Bracha, Kielce 2002; idem, *Ostatnia z rodu – Ludwika z Korabitów Ostrowska*, [w:] *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie. Panie z dworów i pałaców. Materiały III sesji naukowej w Muzeum Zamoyskich w Kozłowie 11–13 października 2006*, t. 1, red. H. Łaskiewicz, Lublin 2007; idem, *Tomasz Potocki (1809–1861). Ewolucja postaw ziemianina polskiego*, Łódź 2007.

Andrzeja Zakrzewskiego², Piotra Czepasa³ czy Karolinę Studnicką-Mariańczyk⁴.

Na wstępie kilka słów poświęcić należy Józefie hrabinie Potockiej (1784–1859)⁵, która urodziła się w Koniecpolu. Była córką Aleksandra Potockiego herbu Pilawa Złota (1756–1812) i Teresy Hutten-Czapskiej herbu Leliwa (ok. 1760–1818)⁶. Józefa przyszła na świat w zamożnej rodzinie ziemiańskiej – jej ojciec, Aleksander Potocki, był ministrem policji Księstwa Warszawskiego, członkiem Rady Stanu, Kawalerem Orderu św. Stanisława i Orderu Orła Białego⁷. Matka, Teresa z Czapskich Potocka, była córką wojewody malborskiego Michała Czapskiego⁸. W posagu wniosła do rodziny Potockich rozległe dobra Koniecpol i Chrzastów z przyległościami.

W dniu 18 października 1809 r. Józefa Potocka została żoną Wojciecha Ostrowskiego herbu Korab (1782–1847)⁹. Matka zapisała córce w wianie:

[...] sumy trzech kroć stu tysięcy złotych polskich, teraz jako wyżej na Posag Jaśnie Wielmożnej Józefie Potocki, Córce swej, tymczasowo przeznaczonej; w Klejnotach, Srebrach, i innych Mobiljach daje, pod Tytułem Wyprawy, Sumę pięćdziesiąt tysięcy Złotych Polskich¹⁰.

Małżeństwo Wojciecha Ostrowskiego z Józefą Potocką umożliwiło mu dalszy rozwój kariery politycznej. To właśnie po sfinalizowaniu zaślubin Wojciech, dzięki zawartej umowie małżeńskiej, został właścicielem dóbr kłucza Radoszewnica, Borowa, Łabędź, Łysiny i Stanisławice¹¹. Majątek będący

² A.J. Zakrzewski, *Dzieje Maluszyna i jego dziedziców*, Warszawa 2009.

³ P. Czepas, *Od Ostrowskich i Potockich do Gaików. Działalność przemysłowa na terenie gmin Mysłowice i Wielgomłyn od schyłku XVIII do początku XIX wieku*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna” 2008, nr 34.

⁴ K. Studnicka-Mariańczyk, *Organizacja i zarząd w dobrach Ostrowskich na przykładzie klucza Maluszyna w XVIII–XIX wieku*, [w:] *Folwark – wieś – latyfundium. Gospodarstwo wiejskie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Muszyńska, S. Kazusek, J. Pielas, Kielce 2009; *Siedziba ziemiańska rodziny Ostrowskich z Maluszyna*, „Prace Naukowe AJD w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 2009, t. 10; *Siedziba ziemiańska Korabitów Ostrowskich w Maluszynie*, Warszawa 2014.

⁵ ASC parafii rzym.-kat. Maluszyn, akt zgonu nr 26 z 1859 r.

⁶ J. Kita, *Tomasz Potocki (1809–1861)...*, s. 75.

⁷ *Ibidem*, s. 6, 46, 70.

⁸ Archiwum Państwowe w Łodzi, Archiwum Potockich i Ostrowskich z Maluszyna (dalej: APŁ, APiOM), Papiery osobiste Potockich XVIII w. – 1939 r., sygn. II/97.

⁹ APŁ, APiOM, Papiery osobiste Józefy Wojciechowej z Potockich 1857–1889, sygn. II/67, APŁ, APiOM, Papiery osobiste Aleksandra Ostrowskiego 1831–1860, sygn. II/87.

¹⁰ APŁ, APiOM, Papiery osobiste Józefy Wojciechowej z Potockich 1857–1889, sygn. II/67.

¹¹ K. Studnicka-Mariańczyk, *Domena Ostrowskich z Maluszyna. Przykład przemian kapita-listycznych w polskim rolnictwie XIX wieku*, Warszawa 2014, s. 26.

w rękach Ostrowskich był powiększony również o Podlesie, jednak w późniejszym czasie, tj. w 1815 r., Józefa Ostrowska sprzedała je Franciszkowi Bergerowi¹².

Wojciech Ostrowski i Józefa z Potockich Ostrowska doczekali się dwojga dzieci: Aleksandra i Adelajdy¹³. Józefa Ostrowska była szanowaną osobą i miała duży wpływ na wychowanie swoich dzieci i wnucząt¹⁴. Dotychczas nie zostały opublikowane prace poświęcone jej postaci, co skłoniło autorki artykułu do podjęcia próby przybliżenia życia codziennego mało znanej ziemianki. W materiałach z Archiwum Potockich i Ostrowskich z Maluszyna zachowała się dokładna lista przedmiotów, które – oprócz wyżej wymienionych sum – otrzymała panna młoda, wchodząc w związek małżeński z Wojciechem Ostrowskim¹⁵.

Tabela 1

Spis garderoby Józefy Ostrowskiej

Bielizna	Tuziny	Sztuki	Adnotacje
Koszul dziennych	3	–	–
Koszul nocnych	3	–	–
Spódnic dymowych z garniowaniem zwierzchnich	–	6	–
Spódnic dymowych bez garniowania spodnich	–	6	–
Kaftaników dymowych z garniowaniem	–	6	–
Spódnic perkalowych z garniowaniem zwierzchnich	–	6	–
Spódnic perkalowych bez garniowania do powleczenia	–	6	–
Kaftaników perkalowych z garniowaniem	–	6	–

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ APŁ, APiOM, Papiery Aleksandra Ostrowskiego zebrane przez Ludwikę i Józefa do napisania wspomnień pośmiertnych, sygn. II/73; *Dzieje Maluszyna i jego dziedziców, z opowiadania i z pamięci zebrane przez hrabinę Helenę Ostrowską*, z rękopisu wydał, wstępem i przypisami opatrzył A.J. Zakrzewski, Warszawa 2009, s. 51.

¹⁵ APŁ, APiOM, Papiery osobiste Józefy Wojciechowej z Potockich 1857–1889, sygn. II/67.

Tabela 1 (cd.)

Bielizna	Tuziny	Sztuki	Adnotacje
Chustek do nosa batystowych	1		–
Chustek płóciennych cieńszych	2	–	z tuzina pod Nr 1 brak 2
Chustek płóciennych nieco grubszych	2	–	z tuzina pod Nr 3 brak 1
Czepków nocnych batystowych	1	–	–
Czepków pod też płóciennych	1	–	–
Ręczników w deseń w owiesek	1	–	–
Ręczników w deseń w muszelki	1	–	–
Ręczników nieco grubszych	1	–	–
Peleryn perkalowych	–	6	–
Gotowalniczek perkalowych	–	4	–
Ubranie na gotowalnię muślinowe gładkie	–	1	–
Ubranie na gotowalnię muślinowe w deseń broche	–	1	–
Poszewczek na poduszki do szpilek muślinowych	–	4	–
Item perkalowych	–	4	–
Grzebieniarzy perkalowych	–	6	–
Serwet do kawy	1	–	do używania wzięte
Serwetek do obcierania miednicy	–	6	P. Śliwińskiej oddane
Pończoch jedwabnych	2	–	–
Pończoch bawełnianych	3	–	–

Źródło: APŁ, APiOM, Papiery osobiste Józefy Wojciechowej z Potockich 1857–1889, sygn. II/67

Tabela 2

Spis garderoby i przedmiotów z posagu Józefy Ostrowskiej

Przedmioty	Tuziny	Sztuki	Adnotacje
Prześcierań spodnich podwójnych	–	6	–
Prześcierań spodnich pojedynczych	–	6	–
Prześcierań do kołder	1	–	te na poszwy porobione
Poszewek na sześć powleczeń	2	–	–
Falban do nich na siedem powleczeń	2	4	–
Kołdry flanelowe pojedyncze	–	2	–
Kołdry pikowe pojedyncze	–	4	–
Kołdra pikowa podwójna	–	1	–
Prześcierań starych do obwijania	–	6	–
Obrusów w deseń w wermiszel	–	2	wszystkie obrusy i serwety do używania
Serwet do nich takichże	2	6	
Obrus w deseń duży obtoczony drobnym	–	1	wzięte i P. Śliwińskiej w dozór oddane
Serwet do niego takichże	1	6	
Ubranie na łóżko, srebra i porcelanę	–		–
Łóżek czarnych z brązami i gradusami [?]	–	2	–
Sienników drelichowych pojedynczych	–	2	–
Dywanów podróżnych pojedynczych w kratę	–	2	–
Dywan w deseń biały z zielonym większy	–	1	–
Piernaty adamaszkowe pojedyncze	–	2	–
Materace adamaszkowe pojedyncze	–	2	–
Poduszek kitajkowych karmazynowych	–	4	–

Tabela 2 (cd.)

Przedmioty	Tuziny	Sztuki	Adnotacje
Kołdra pikowana adamaszkowa biała z frędzlą podwójna	–	1	–
Kołdry sukienne niebieskie pojedyncze z frędzlami złotymi	–	2	–
Wały także z frędzlami i kutasami	–	2	–
Draperie muślinowe do łóżka z haftem złotym	–	–	–
Pawilon adamaszkowy karmazynowy podwójny	–	1	–
Zwierciadło w ramach srebrnych do gotowalni	–	1	–
Pudełek srebrnych do gotowalni	–	6	–
Lichtarzy do gotowalni srebrnych	–	2	–
Miednica srebrna z nalewką	–	1	–

Źródło: jak do tabeli 1

Tabela 3

Spis sukien znajdujących się w posagu Józefy Ostrowskiej

Regestr sukien wyprawnych JW. z Potockich Ostrowskiej spisany w październiku 1809 r.	Adnotacje
Suknia petinetowa	–
Suknia atłasowa biała	–
Suknia aksamitna czarna	–
Suknia lewantinowa różowa	oddana Ramperowej [?]
Suknia lewantinowa żółta	Kleszczewski na wyprawę
Suknia lewantinowa gładka	oddana
Suknia floransowa w paski	–

Regestr sukien wyprawnych JW. z Potockich Ostrowskiej spisany w październiku 1809 r.	Adnotacje
Suknia floransowa popielata	oddana Adeltowej
Suknia madrasowa biała ze szlakiem	–
Suknia kitajkowa różowa na podwleczenie	–
Suknia floransowa żółta na podwleczenie	–
Suknia muślinowa haftowana	–
Suknia muślinowo-batystowa haftowana	–
Suknia perkalowa z tiulem wszywanym	popsuta i tiul na co innego użyty
Suknia perkalowa gładka	–
Suknia perkalowa w pęczki	Kleszczewski na wyprawę
Suknia perkalowa na białym dnie w kwiatki	oddana Helence
Szlafroczek perkalowy w zęby	–
Szlafroczek perkalowy w prążki	–
Szlafroków dymowych 2	–
Tołubków perkalowych 2	przerobione na spódnice
Szlafroczek Josephine biały	oddany Zieliakiewiczównie
Szlafroczek floransowy ciemny	popsuty
Szlafroczek turecki w pasy	oddany Mykalowej
Szlafroczek perkalowy kolorowy ze szlakiem	oddany Kleszczewski
Szubka tyftkowa z sobolami	przerobiony z [...]
Dulieta floransowa biała na wacie	poszyta floransem lila
Szlafroczek floransowy ciemny na wacie	zdarty i wierzch zdjęty
Tołub lewantinowy na wacie	przerobiony na [...]

Tabela 3 (cd.)

Regestr sukien wyprawnych JW. z Potockich Ostrowskiej spisany w październiku 1809 r.	Adnotacje
Płaszczk kaszmirowy	–
Salopka czarna atlasowa	–
Salopa druga czarna atlasowa stara	–
Chustka żółta z bardziej ordynarnego tyftyku	zdartą i oddaną Helence

Źródło: jak do tabeli 1

Przyglądając się wyżej przedstawionej liczbie przedmiotów, można założyć, że w pierwszej tabeli zamieszczono wykaz odzieży przeznaczonej do codziennego użytku (pończochy, ubrania), jak i przedmiotów, które można nazwać bielizną „domową” – ręczników, chustek i poszew na pościel. Ubrania oraz elementy przeznaczone do higieny wymienione w pierwszej tabeli w większości były powszechnie używanymi wówczas przedmiotami. Ponadto były one obowiązkowym elementem wyprawy ślubnej panny młodej. W XIX-wiecznej rzeczywistości wyprawą ślubną panny młodej zajmowała się jej matka. Zajęcie to było mocno absorbujące i wymagało sporych nakładów finansowych. Wyprawę córki wychodzącej za mąż organizowano w zależności od zamożności danej rodziny¹⁶. Na liście przedmiotów, w które wyposażona była panna młoda, znajdowały się: bielizna, odzież, pościel, meble, sprzęt kuchenny. Rodzina wydająca córkę za mąż zakładała, że przedmioty te będą służyły pannie młodej przez kilka lat¹⁷.

Na zaprezentowanej liście znajdują się pozycje, które współczesnego czytelnika mogą zastanowić i zaintrygować. Jako przykład przywołajmy ubranie na gotowalnię. Wbrew pierwszym skojarzeniom, które sugerują odzienie wybierane do kuchni, rzeczywistość przedstawia się zgoła inaczej. Gotowalnią w XIX w. nazywano toaletkę, miejsce, przy którym kobiety dbały o swoją urodę. Te bardzo często były wykonane z drewna, obite dodatkowo materiałem oraz przybrane muślinem. Właśnie takie „ubranie” młoda hrabianka zapisuje na swojej liście. Jest to bowiem obicie toaletki, które dodawało walorów estetycznych, ale miało i swoje praktyczne zastosowanie – gdy materiał się ubrudził, wystarczyło go zmienić na nowy. Z wyżej zamieszczonej

¹⁶ H. Wilczyńska, *Dobry ton. Przewodnik towarzyski i salonowy*, Lwów 1878, s. 124–126.

¹⁷ A. Skarbak-Sokołowska, *Czas udręki i czas radości. Wspomnienia*, Wrocław 1977, s. 167.

listy wynika, że Józefa Ostrowska, podobne ubrania na gotowalnię posiadała dwa, w różnych kolorach.

Druga tabela, która prezentuje wyprawę ślubną Józefy z Potockich Ostrowskiej, zawiera ujednoliconą listę, a na niej znajdują się głównie kołdry, prześcieradła, materace, obrusy, serwety – ogólnie rzecz biorąc – przedmioty domowe. Do tego dochodzą przedmioty dekoracyjne – srebrne pudła na toaletkę, ozdoby na łóżko – materiały z haftami, frędzlami. Analizując powyższą listę, można uznać, że młoda dziedziczka, wchodząc w związek małżeński z Wojciechem Ostrowskim, wniosła posag o znacznej wartości, wiele z wymienionych przez nią rzeczy było bowiem w owych czasach towarem luksusowym.

Ostatnia tabela przedstawia listę sukien Józefy z Potockich Ostrowskiej. Na uwagę zasługuje fakt, iż spis obejmuje 23 pozycje, z których 17 stanowią suknie wieczorowe/wyjściowe. Ze szczegółowego ich opisu wynika, że każda była innego koloru, z innego materiału i o innym przeznaczeniu. W garderobie hrabianki nie zabrakło sukni czarnej; powszechnie znanym zwyczajem było wyposażanie panny młodej na każdy wypadek – również żałoby¹⁸. Jako że suknie były wówczas bardzo dużym wydatkiem, jeśli sztyto je u krawca, eksploatowane były przez wiele lat. Liczba sukien wyjściowych posiadanych przez Józefę Ostrowską (zapewne sztytych u krawca) ukazuje majątność domu Potockich Pilawitów z Koniecpola.

Należy podkreślić, że moda na suknie w XIX w. zmieniała się praktycznie co roku. Pojawiały się nowe trendy, które kobiety starały się uwzględnić w swoich strojach. Jak już wyżej wspomniano, koszt sukni był niebagatelnym wydatkiem, dlatego też wiele kobiet zmieniało, dopasowywało lub ulepszało dotychczas posiadane stroje u krawca, zgodnie z panującymi trendami. Suknie XIX-wiecznych dam miały po bokach zakładki, które w późniejszym czasie umożliwiały krawcowi zmianę rozmiaru. W ciągu dziesięciu lat suknie zmieniały swój kształt, kolor i dodatki – proste i ascetyczne przeobrażały się w pstrokate, przesadzone i krzykliwe. Powszechnie znane jest powiedzenie, że moda co pewien czas zatacza koło, powracając zawsze do pewnych wyznaczników kształtujących ją na nowo, jednak widać w niej inspiracje z przeszłości. Poziom majątności Józefy Ostrowskiej pozwalał na zlecenie krawcom rozmaitych przeróbek w sukniach, jednak hrabianka mogła zostać posiadaczką nowych, modnych sukien, nie tracąc przy tym starszych – które mogły

¹⁸ A. Łysakowska-Trzoss, *Ślubne dylematy, czyli co znajdowało się w wyprawie ślubnej dziewiętnastowiecznej arystokratki?*, <https://tytus.edu.pl/2018/08/21/slubne-dylematy-czyli-co-znajdowalo-sie-w-wyprawie-slubnej-dziewietnastowiecznej-arystokratki/> (dostęp: 26.09.2020).

stać się „modowo aktualne” za kilka lat. Zwróciłyśmy uwagę na to, co znalazło się na liście Józefy Ostrowskiej, jednak pewnego elementu tam brakuje. Wśród tylu różnorodnych sukien, w przeróżnych kolorach i z urozmaiconymi dodatkami, nigdzie nie ma wzmianki o sukni ślubnej panny młodej. Był to jeden z najważniejszych elementów przygotowań przedślubnych – co więc znaczy brak takiej sukni na wspomnianej liście? Jedną z najbardziej prawdopodobnych możliwości jest to, że suknia nie była jeszcze uszyta podczas sporządzania spisu. Ciekawostką dotyczącą XIX-wiecznych sukien ślubnych jest to, że powszechnie nie były one szyte z białych materiałów, bardzo często natomiast stosowano rozwiązanie w postaci ubioru pary młodej w tym samym kolorze, np. w błękitcie.

Oprócz sukien wyjściowych, które zostały opisane wyżej, młoda mężatka została uposażona w bieliznę i znaczną liczbę szlafroków. Wśród ziemianek bardzo powszechne były narzutki. Kobiety te nie musiały rano wstawać i rozpoczynać dnia od czynności kuchennych i *stricte* domowych zajęć. W swoich szlafrokach i koszulach nocnych niejednokrotnie spędzały całe dni – oczywiście wtedy, kiedy mogły sobie na to pozwolić. Zapewne były to dni wolne od wizyt gości, robienia zakupów lub innych czynności towarzyskich. Należy również zaznaczyć, że kobiety pochodzące z ziemiaństwa miały „wątłe” zdrowie, co należy rozumieć w ten sposób, że wielokrotnie miewały złe samopoczucie, nie tylko fizyczne, ale i psychiczne. Potrzebowały dni, w których odpoczywały i miały czas tylko dla siebie. Niewątpliwie posiadanie służby pozwalało spędzać cały dzień w łóżku lub oddawać się swoim ulubionym zajęciom. Biorąc pod uwagę wyżej wymienione zwyczaje ziemianek, liczba przedstawionych przez hrabiankę szlafroków nie budzi zaskoczenia.

Oprócz wyżej opisanej wyprawy ślubnej Józefy Ostrowskiej w materiałach archiwalnych Potockich i Ostrowskich z Maluszyna znajdują się również informacje o produktach i kwotach wydawanych przez młodą dziedziczkę na potrzeby maluszyńskiego pałacu. Opis ten dotyczy jednego tygodnia, a dokładnie okresu od 1 do 7 sierpnia. Dzięki dokładnym zapiskom prowadzonym przez panią domu obecnie możemy obliczyć średni tygodniowy koszt żywności spożywanej przez Ostrowskich, jej urozmaicenie, jakość oraz ilość. *Kuchenna książeczka* Józefy Ostrowskiej, jak została nazwana jedna z odnalezionych notatek, przedstawia następujące koszty wyżywienia rodziny Ostrowskich¹⁹:

¹⁹ APŁ, APIOM, Papiery osobiste Józefy Wojciechowej z Potockich 1857–1889, sygn. II/67.

Tabela 4

Wydatki na żywność – 1 sierpnia

Niedziela 1 sierpnia	
Mięso na pieczeń	R* 2 kr** 20 [12 zł 40 gr] R – kr 35 [2 zł 17 gro]
Kalafiory	R – kr 48 [2 zł 98 gr]
Salata, ocet i słonina	R – kr 12 [0 zł 74 gr]
Włoszczyzna	R – kr 15 [0 zł 93 gr]
Masło	R – kr 48 [2 zł 98 gr]
Ziemniaki	R – kr 5 [0 zł 31 gr]
Bułki	R – kr 4 [0 zł 25 gr]
Jaja	R – kr 6 [0 zł 37 gr]
–	Razem: R 5 kr 13 [31 zł 81 gr]
Śmietana	R 1 kr 21 [7 zł 50 gr]
–	Razem: R 6 kr 34 [39 zł 31 gr]

*Skrót R. – rubel – taka forma zapisu rubla występuje w materiale źródłowym.

**Skrót kr. – kopiejka – taka forma zapisu występuje w materiale źródłowym.

Źródło: jak do tabeli 1

Tabela 5

Wydatki na żywność – 2 i 3 sierpnia

Poniedziałek 2 sierpnia	
Mięso	R 2 kr 20 [13 zł 64 gr]
Masło	R – kr 48 [2 zł 98 gr]
Gęś	R 1 kr 40 [8 zł 68 gr]
Marchew i mleko	R – kr 22 [1 zł 36 gr]
Włoszczyzna	R – kr 15 [0 zł 93 gr]

Tabela 5 (cd.)

Poniedziałek 2 sierpnia	
Cebula	R – kr 5 [0 zł 31 gr]
Jaja	R – kr 15 [0 zł 93 gr]
Korzenie	R – kr 6 [0 zł 37 gr]
Bułki	R – kr 4 [0 zł 25 gr]
Mąka	R 1 kr – [6 zł 20 gr]
–	Razem: R 6 kr 55 [40 zł 61 gr]
Śmietana chleb	R 1 kr 20 [7 zł 44 gr]
–	Razem: R 8 k 16 [50 zł 59 gr]
Wtorek 3 sierpnia	
Mięso na pieczeń	R 2 kr 20 [13 zł 64 gr]
Cielęcina	R 1 kr 10 [6 zł 82 gr]
Masło	R – kr 24 [1 zł 49 gr]
Szpinak	R – kr 48 [2 zł 98 gr]
Jaja	R – kr 16 [0 zł 99 gr]
Kapusta i słonina	R – kr 12 [0 zł 74 gr]
Włoszczyzna	R – kr 12 [0 zł 74 gr]
Ziemniaki i cebula	R – kr 10 [0 zł 62 gr]
Bułka i jabłka	R – kr 14 [0 zł 87 gr]
–	Razem: R 4 kr 52 [28 zł 2 gr]
Śmietanka	R 1 kr 24 [7 zł 69 gr]
–	Razem: R 5 kr 76 [35 zł 71 gr]

Źródło: jak do tabeli 1

Tabela 6

Wydatki na żywność – 4 i 5 sierpnia

Środa 4 sierpnia	
Mięso	R 2 kr 20 [13 zł 64 gr]
Baranina	R 1 kr 6 [6 zł 57 gr]
Kurczęta	R 1 kr 45 [8 zł 99 gr]
Marchew i mleko	R – kr 22 [1 zł 36 gr]
Włoszczyzna	R – kr 12 [0 zł 74 gr]
Masło	R – kr 48 [2 zł 98 gr]
Ziemniaki	R – kr 18 [1 zł 12 gr]
Groch biały	R – kr 6 [0 zł 37 gr]
Czosnek i cebula	R – kr 5 [0 zł 31 gr]
Jaja	R – kr 6 [0 zł 37 gr]
Bułka	R – kr 2 [0 zł 12 gr]
Sól	R – kr 20 [1 zł 24 gr]
–	Razem: R 7 kr 30 [45 zł 26 gr]
Śmietana i chleb	R 1 kr 24 [7 zł 69 gr]
–	Razem: R 8 kr 54 [52 zł 95 gr]
Czwartek 5 sierpnia	
Mięso na pieczeń	R 2 kr 20 [(13 zł 64 gr) R – kr 35 [(2 zł 17 gr]
Kalafiory	R – kr 45 [2 zł 79 gr]
Masło	R – kr 48 [2 zł 98 gr]
Kapusta i słonina	R – kr 10 [0 zł 62 gr]
Ziemniaki i włoszczyzna	R – kr 17 [1 zł 5 gr]

Tabela 6 (cd.)

Czwartek 5 sierpnia	
Cebula	R – kr 5 [0 zł 31 gr]
Bułki	R – kr 4 [0 zł 25 gr]
Jabłka	R – kr 8 [0 zł 50 gr]
–	Razem: R 5 kr 12 [31 zł 74 gr]
Śmietanka	R 1 kr 21 [7 zł 50 gr]
–	Razem: R 6 kr 33 [39 zł 25 gr]

Źródło: jak do tabeli 1

Tabela 7

Wydatki na żywność – 6 i 7 sierpnia

Piątek 6 sierpnia	
Makaron	R – kr 34 [2 zł 11 gr]
Masło	R 1 kr – [6 zł 20 gr]
Jaja	R – kr 30 [1 zł 86 gr]
Ziemniaki	R – kr 18 [1 zł 12 gr]
Groch	R – kr 27 [1 zł 67 gr]
Włoszczyzna	R – kr 10 [0 zł 62 gr]
Sałata i ocet	R – kr 9 [0 zł 56 gr]
Mąka	R 1 kr – [6 zł 29 gr]
Ogórki	R – kr 27 [1 zł 67 gr]
–	Razem: R 4 kr 35 [26 zł 97 gr]
Śmietana, bułki, piwo	R 1 kr 21 [7 zł 50 gr]
–	Razem: R 5 kr 56 [34 zł 47 gr]

Sobota 7 sierpnia	
Mieso i cielęcina	R – kr 33 [2 zł 5 gr]
Kurczęta	R 1 kr 45 [8 zł 99 gr]
Masło	R 1 kr – [6 zł 20 gr]
Ryż	R – kr 24 [1 zł 49 gr]
Jaja	R – kr 24 [1 zł 49 gr]
Sałata i ocet	R – kr 15 [0 zł 93 gr]
Bułki	R – kr 6 [0 zł 37 gr]
Cynamon	R – kr 6 [0 zł 37 gr]
Mleko	R – kr 5 [0 zł 31 gr]
Włoszczyzna i koper	R – kr 11 [0 zł 68 gr]
Ziemniaki i cebula	R – kr 20 [1 zł 24 gr]
–	Razem: R 5 kr 9 [31 zł 56 gr]
Jaja	R – kr 5 [0 zł 31 gr]
Śmietana, bułki, piwo	R 1 kr 21 [7 zł 50 gr]
–	Razem: R 6 kr 35 [39 zł 37 gr]

Źródło: jak do tabeli 1

Analiza wyżej przedstawionych zestawień powinna się rozpocząć od przeliczenia rubli i kopiejek na złote i grosze. Oryginalnie w tabeli wydatki zostały zapisane przez Józefę Ostrowską właśnie w rublach i kopiejkach. XIX-wieczny rubel stanowił 6 zł i 20 gr²⁰. Wartość w złotych i groszach, na podstawie powyższego przelicznika, znajduje się w nawiasach kwadratowych obok oryginalnych zapisów hrabianki z maluszyńskiego pałacu.

Tabela pozwala zorientować się w ilości pokarmów spożywanych w ciągu jednego dnia przez rodzinę ziemiańską. W skład codziennej listy zakupowej

²⁰ W. Morawski, *Dziewiętnastowieczne reformy rubla*, „Reformy pieniądza w Polsce i na świecie”, http://mowiawieki.pl/templates/site_pic/files/NBP_odcinek_2.pdf (dostęp: 26.09.2020), s. 83.

wchodziły: mięso, warzywa, pieczywo i jaja. Ilość produktów kupowanych na poczet jednego dnia ówczesnej rodziny była bardzo podobna do obecnych standardów żywieniowych. Mięso, kalafior, sałata, włoszczyzna, ziemniaki to produkty nabywane głównie z myślą o przyrządzeniu dań obiadowych. Warto zwrócić uwagę, iż zakupione produkty były bardzo zróżnicowane. Daje się zauważyć, że codziennie nabywano różnorodne mięsa (kurczęta, gęsi, mięsa na pieczeń, baraninę)²¹, rozmaite warzywa (kalafior, szpinak, biały groch), przyprawy (cynamon) czy alkohole, których wartość stanowiła niejednokrotnie znaczną kwotę. Wszystkie te czynniki wskazują na wysoki poziom życia Ostrowskich. W biedniejszych rodzinach menu obiadowe zdecydowanie nie było tak urozmaicone i bogate. Należy zauważyć, że z produktów znajdujących się na każdej liście zakupowej można było sporządzić kilkudaniowy obiad, co zapewne było realizowane w domowej kuchni Ostrowskich.

Łączna suma wydatków z całego tygodnia przeznaczona na zakupy spożywcze opiewała na kwotę 47 rubli 68 kopiejek, co stanowiło w przeliczeniu 295 zł 62 gr. Takie menu dawało w ciągu miesiąca kwotę prawie 200 rubli (ok. 1200 zł). Jak już wyżej wspomniano, podane rachunki za zakupy dają możliwość wglądu do „kuchni” polskiego ziemiaństwa. Należy przy tym dodatkowo pamiętać, iż szereg produktów wytwarzano we własnym gospodarstwie folwarcznym. Oprócz poznania sum, jakie wydawano na zakup produktów, możemy również stwierdzić: co jadano, na jakim poziomie żyli ówcześni ziemianie oraz jak wpływało to na ich stan zdrowia czy samopoczucie. Nie od dziś wiadomo, iż sposób odżywiania oraz to, jakie produkty trafiają na stół, ma ogromny wpływ na kondycję zdrowotną, a co za tym idzie – długość życia. Józefa Ostrowska dożyła 75 lat, zmarła w 1859 r.²² Do jej długiego życia przyczynił się zapewne zakup dobrej jakości pożywienia, które na stole Ostrowskich gościło codziennie.

Oprócz powyżej przedstawionych materiałów dotyczących wyprawy ślubnej oraz przykładowych tygodniowych wydatków związanych z zakupem produktów spożywczych, w materiałach Potockich i Ostrowskich zachowały się zapiski z podróży Józefy Ostrowskiej do Warszawy, którą odbyła w 1823 r. Notatki te pozwalają dokładnie oszacować wydatki, jakie ponoszono w czasie pobytu w Warszawie. W zapiskach tych uwzględnione zostały koszty podróży, pobytu, wyżywienia itp.²³

²¹ M. Kękuś, *Kuchnia XIX-wieczna: żywność i książki kucharskie*, <https://histmag.org/Kuchnia-xix-wieczna-zywnosc-i-ksiazki-kucharskie-12465> (dostęp: 27.09.2020).

²² J. Kita, *Tomasz Potocki (1809–1861)...*, s. 77.

²³ APŁ, APiOM, Papiery osobiste Józefy Wojciechowej z Potockich 1857–1889, sygn. II/67.

Tabela 8

Przedstawienie wydatków z pięciu dni pobytu w Warszawie, od 1 lipca 1823 r.

Data	Ekspens domu i ludzi	Złote	Grosze
–	Ekspens drogi	104	18
–	w Helenowie ludziom na piwo	6	20
–	Fornalom dwóm strawne na tydzień	12	–
–	naszym 2 ludziom dodatek na tydzień	21	–
Dn. 1	Kuchnia	15	14
Dn. 2	Kuchnia	13	29
Dn. 3	Miesięczne Limańskiemu [?] za październik	36	–
–	Miesięczne Kazimierzowi za październik	36	–
–	Janowi miesięczne ze strawnym za listopad	27	–
–	Ditto przydatek na tydzień	7	–
–	Walentemu za listopad	27	–
–	przydatek na tydzień	7	–
–	Franciszkowi za listopad	27	–
–	przydatek na tydzień	7	–
–	Kuchnia	13	19
Dn. 4	Kuchnia	29	23
–	3 tuzinów talerzy	90	–
–	2 butelki wina Chablais	8	–
Dn. 5	Kuchnia	5	8
–	za guziki do kurtek	40	–
–	Suma	534	11

Źródło: jak do tabeli 1

Z powyższej tabeli wynika, że koszt samej podróży do Warszawy wynosił 104 zł i 18 gr, co stanowiło największą część wydatków związanych z wyjazdem. Tak wysoki koszt podróży w porównaniu do innych wydatków przeznaczonych na poczet wyjazdu ukazuje specyfikę ówczesnego przemieszczania się – sposób, w jaki podróżowała Józefa Ostrowska, nie należał do tanich. Biedniejsze rodziny udawały się w miejsca znajdujące się nieopodal ich miejsca zamieszkania²⁴. Oprócz samego transportu, w spisanych wydatkach spotykamy się z zapisem: „Fornalom dwóm strawne na tydzień”, co oznacza zapewnienie przez podróżującą wikt dla osób zajmujących się końmi podczas wyjazdu. Porównując dwa wyżej wymienione wydatki – podróży (transportu) oraz pensji fernali zajmujących się końmi podczas wyjazdu – widzimy dużą dysproporcję. Koszt tygodniowego utrzymania robotników folwarcznych wynosił 12 zł.

Dodatkowym kosztem było opłacenie robotników/rolników podróżujących z hrabianką. W wyżej opisanej tabeli zostali oni wspomniani w następujący sposób: „naszym 2 ludziom dodatek na tydzień”. Zapis ten sugeruje, że oprócz wydatków związanych z zapewnieniem służbie pożywienia, wypłacano jej również dodatkowe wynagrodzenie wynoszące 21 zł (tygodniowo). Należy zaznaczyć, iż była to pokaźna kwota, jeśli weźmie się pod uwagę wspomniane przed chwilą sumy przeznaczone na wyżywienie dwóch robotników zajmujących się końmi. Kwota ta jest niemalże dwukrotnością sumy wydawanej na utrzymanie fernali. Kolejnym znaczącym wydatkiem ujętym w powyższej tabeli są opłaty: „miesięczne Limańskiemu za październik, miesięczne Kazimierzowi za październik, Janowi miesięczne ze strawnym za listopad, Walentemu za listopad, Franciszkowi za listopad” – zapisy te to prawdopodobnie wydatki w formie wypłat dla służby/pracowników pracujących dla Ostrowskich. Kwoty te stanowią znaczną część łącznej sumy wydanej przez Józefę z Potockich Ostrowską na wyprawę do Warszawy. Ze względu na to, że użyto w tym zapisie konkretnych nazwisk i imion pracowników, można wysnuć wniosek, iż były to osoby z najbliższego otoczenia dziedziczki małuszyńskiej, wykonujące dla niej prace i biorące udział w podróży.

Kolejny wpis dotyczy spraw kuchennych – jest to lista wydatków związanych z wyżywieniem oraz wyposażeniem kuchni Józefy. Oprócz tego, bardzo istotną informację stanowi wpis o zakupie dwóch butelek wina Chablais. Oprócz kwoty 8 zł mamy tu podaną nazwę wina spożywanego przez Ostrowskich. Butelka trunku kosztowała 4 zł, co należy przyjąć jako stosunkowo niską kwotę – w porównaniu do zapisu: „w Helenowie ludziom na piwo” Józefa

²⁴ M. Olkuśnik, *Nad Wisłą i nie tylko... pikniki, wycieczki, i podmiejskie festyny w Warszawie przełomu XIX i XX wieku*, <https://muzeumwarszawy.pl/wp-content/uploads/2018/06/Olkuśnik-NAD-WISŁA.pdf> (dostęp: 26.09.2020), s. 233.

przeznaczyła aż 6 zł. Wśród pozostałych wyróżnia się wpis „za guziki do kurtek” – 40 zł. Informuje on pośrednio o dostępności podobnych elementów galanterijnych. Prawdopodobnie Józefa zdecydowała się dokonać takiego zakupu, będąc w Warszawie, ponieważ w mniejszych miastach podobne produkty były trudno dostępne. Łączne wydatki za podróż Józefy Ostrowskiej do Warszawy wyniosły 534 zł i 11 gr. Suma ta poświadcza, że podróże podobne do tej odbytej przez Józefę w pierwszej połowie XIX w. były kosztownym przedsięwzięciem, na który pozwolić sobie mogła tylko bogatsza część społeczeństwa.

Po przeanalizowaniu zamieszczonych materiałów archiwalnych nasuwa się wniosek, że rodzina Józefy z Potockich Ostrowskiej bardzo dbała o dobre wyposażenie jej do zamążpójścia. Skrupulatnie przygotowano wyprawę ślubną, na którą przeznaczono spore środki finansowe, oraz zadbano o to, aby pannie młodej niczego nie zabrakło. Suknie, które hrabianka otrzymała w wyprawie, pozwalały jej godnie się zaprezentować w kręgach towarzyskich ziemianstwa. Liczba sukien, naczyń, mebli oraz ozdób znajdujących się na liście wyprawy młodej panny z pałacu koniecpolskiego świadczy o majętności rodziny Potockich.

Kolejnym źródłem, któremu postanowiłyśmy bliżej się przyjrzeć, była tzw. książeczka kuchenna ziemianki. Dzięki zapisom sporządzonym przez Józefę Ostrowską jesteśmy w stanie zrekonstruować menu serwowane w XIX-wiecznym dworze. Rodzina Ostrowskich jadła dużo, zdrowo i różnorodnie. Ich dieta bogata była w mięso, warzywa i przyprawy. Wydatki na zakupy stanowiły jednak spore miesięczne obciążenie dla właścicieli maluszyńskiej domeny.

Jako ostatnie przedstawiono wydatki dziedziczki maluszyńskiej poniesione w związku z podróżą do Warszawy. Z zamieszczonej tabeli wynika, że podróż stanowiła w ówczesnym czasie spory wydatek. Oprócz opłacenia transportu trzeba było opłacić fernali, robotników i służbę oraz zakupić żywność. Dodatkowym elementem znajdującym się w tabeli, niezwiązanym bezpośrednio z podróżą, jest wydatek związany z zakupem guzików. Ta informacja wskazuje na brak tego typu produktów w mniejszych miejscowościach, na ich zakup Józefa Ostrowska zdecydowała się więc podczas podróży do Warszawy.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Łodzi

Archiwum Potockich i Ostrowskich z Maluszyna

sygn. II/97, Papiery osobiste Potockich XVIII w. – 1939 r.

sygn. II/67, Papiery osobiste Józefy Wojciechowej z Potockich 1857–1889.

sygn. II/87, Papiery osobiste Aleksandra Ostrowskiego 1831–1860.

sygn. II/67, Papiery osobiste Józefy Wojciechowej z Potockich 1857–1889.

sygn. II/73, Papiery Aleksandra Ostrowskiego zebrane przez Ludwikę i Józefa do napisania wspomnień pośmiertnych.

ASC parafii rzymsko-katolickiej Maluszyn, akt zgonu nr 26 z 1859 r.

Opracowania

Czepas Piotr, *Od Ostrowskich i Potockich do Gaików. Działalność przemysłowa na terenie gmin Mysłowice i Wielgomłyn od schyłku XVIII do początku XIX wieku*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna” 2008, nr 34.

Dzieje Maluszyna i jego dziedziców z opowiadania i z pamięci zebrane przez hrabinę Helenę [z Morstinów] Ostrowską, wstęp i oprac. A.J. Zakrzewski, Warszawa 2009.

Kękuś Magdalena, *Kuchnia XIX-wieczna: żywność i książki kucharskie*, <https://histmag.org/Kuchnia-xix-wieczna-zywnosc-i-ksiazki-kucharskie-12465> (dostęp: 27.09.2020).

Kita Jarosław, *Nadpilickie majątki ziemskie Ostrowskich z Maluszyna w XIX wieku w świetle archiwum rodzinnego*, [w:] *Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne*, t. 3, red. B. Wojciechowska, L. Michalska-Bracha, Kielce 2002, s. 139–153.

Kita Jarosław, *Ostatnia z rodu – Ludwika z Korabitów Ostrowska*, [w:] *Ziemianstwo na Lubelszczyźnie. Panie z dworów i pałaców. Materiały III sesji naukowej w Muzeum Zamoyskich w Kozłowie 11–13 października 2006*, t. 1, red. H. Łaszkiewicz, Lublin 2007, s. 172–190.

Kita Jarosław, *Tomasz Potocki (1809–1861). Ewolucja postaw ziemianina polskiego*, Łódź 2007.

Łysakowska-Trzoss Agata, *Ślubne dylematy, czyli co znajdowało się w wyprawie ślubnej dziewiętnastowiecznej arystokratki?*, <https://tytus.edu.pl/2018/08/21/slubne-dylematy-czyli-co-znajdowalo-sie-w-wyprawie-slubnej-dziewietnastowiecznej-arystokratki/> (dostęp: 26.09.2020).

Morawski Wojciech, *Dziewiętnastowieczne reformy rubla*, „Reformy pieniądza w Polsce i na świecie”, http://mowiawieki.pl/templates/site_pic/files/NBP_odcinek_2.pdf (dostęp: 26.09.2020).

Olkuśnik Marek, *Nad Wisłą i nie tylko... pikniki, wycieczki, i podmiejskie festyny w Warszawie przełomu XIX i XX wieku*, <https://muzeumwarszawy.pl/wp-content/uploads/2018/06/Olkusnik-NAD-WISLA.pdf> (dostęp: 26.09.2020).

Skarbek-Sokołowska Anna, *Czas udręki i czas radości. Wspomnienia*, Wrocław 1977.

Studnicka-Mariańczyk Karolina, *Domena Ostrowskich z Maluszyna. Przykład przemian kapitalistycznych w polskim rolnictwie XIX wieku*, Warszawa 2014.

Studnicka-Mariańczyk Karolina, *Organizacja i zarząd w dobrach Ostrowskich na przykładzie klucza Maluszyn w XVIII–XIX wieku*, [w:] *Folwark – wieś – latyfundium. Gospodarstwo wiejskie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Muszyńska, S. Kazusek, J. Pielas, Kielce 2009.

Studnicka-Mariańczyk Karolina, *Siedziba ziemiańska Korabitów Ostrowskich w Maluszynie*, Warszawa 2014.

Studnicka-Mariańczyk Karolina, *Siedziba ziemiańska rodziny Ostrowskich z Maluszyna*, „Prace Naukowe AJD w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 2009, t. 10.

Wilczyńska Helena, *Dobry ton. Przewodnik towarzyski i salonowy*, Lwów 1878.

SUMMARY

Wedding expedition, home and travel expenses of Józefa Potocka Ostrowska (1784–1859)

This article presents a biography of Józefa Ostrowska, a little-known figure of a dugout. There is no direct biography entirely devoted to Józef Ostrowska in the literature. The authors of the following text set it as their goal to fill the gap by presenting Józefa's life paths. The second part of the article is an analysis of Józefa's expenses related to her departure to Warsaw and Józefa's dowry, which she received when she entered into a marriage with Wojciech Ostrowski. In the opinion of the authors, this analysis may bring the contemporary reader closer to the realities of the nineteenth-century gentry.

Keywords: Józefa z Potockich Ostrowska, wedding expedition, household expenses, land-owning family, 19th century